

PAPER DETAILS

TITLE: SAÇAKLIZÂDE MEHMED EFENDI'NIN (Ö. 1145/1732) RISÂLE FÎ IBÂHATI

KATLIL-KİLÂBÎ'L-MUZIRRA ADLI ESERİNİN TAHKİKLI NESRİ

AUTHORS: İslam DEMİRCİ

PAGES: 217-240

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/747636>

SAÇAKLIZÂDE MEHMED EFENDİ'NİN (Ö. 1145/1732) RİSÂLE FÎ İBÂHATİ KATLİ'L-KİLÂBİ'L-MUZIRRA ADLI ESERİNİN TAHKİKİ Lİ NEŞRİ

A CRITICAL EDITION OF THE "RİSÂLE FÎ İBÂHATİ KATLİ'L-KİLÂBİ'L-MUZIRRA"
OF SÂCHAQLI-ZÂDAH MUHAMMAD MAR'ASHÎ'S (d. 1145/1732)

İSLAM DEMİRCİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ, GİRESUN ÜNİVERSİTESİ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ İSLAM HUKUKU
ANABİLİM DALI

islamdemirci@hotmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-2345-6789>

 <http://dx.doi.org/10.29228/k7auifd.10.8>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
15 Şubat / February 2019

Kabul Tarihi / Accepted
24 Mayıs / May 2019

Yayın Tarihi / Published
Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Haziran / June

Atıf / Cite as: Demirci, İslam, "Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin (Ö. 1145/1732) Risâle Fî İbâhati Katli'l-Kilâbî'l-Muzırra Adlı Eserinin Tahkikî Neşri [A Critical Edition of the "Risâle fî İbâhati Katli'l-Kilâbî'l-Muzırra" of Sâchaqli-zâdah Muhammad Mar'ashî's (d. 1145/1732)]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 6/10 (Haziran/June 2019): 217-240.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey. All rights reserved.
For Permissions

ilahiyyatdergisi@kilis.edu.tr

SAÇAKLIZÂDE MEHMED EFENDİ'NİN (Ö. 1145/1732) RİSÂLE Fİ İBÂHATİ KATLİ'L-KİLÂBİ'L-MUZİRRA ADLI ESERİNİN TAHKİKİ NEŞRİ¹

Öz

Saçaklızâde Mehmed Efendi, döneminin önde gelen Osmanlı âlimlerinden biridir. İslami ilimlerin birçok alanında eserler telif etmiş olan Saçaklızâde'nin eserlerinin önemli bir kısmı hala el yazması halindedir. Saçaklızâde'nin *Risâle fî İbâhati Katli'l-Kilâbi'l-Muzır* isimli eseri de yazma halde bulunan Arapça bir risaledir. Bu çalışmada müellifin geçmişten beri hararetle tartışılan temel konulardan biri olan köpeklerin öldürülmesi meselesini konu alan bu risalesi değerlendirilerek neşre hazırlanmıştır. Zararlı Köpeklerin İtlafının Mubahlığına Dair olan bu risalede Saçaklızâde, sahipli ve zararlı olup olmamasına göre köpek çeşitleri ve bunların hükümlerini açıklamış, ardından da köpeklerin yol açtığı zararların bazılarını saymıştır. Risalede son olarak da, Osmanlı'da eyalet merkezlerinin özellikle de İstanbul'un, sayılarının aşırı derecede artıp insanlara zarar verir hale gelen sahipsiz köpeklerden ya itlaf etmek suretiyle ya da geri dönemeyeceği bir yere gönderilmesi suretiyle temizlenmesinin gerekli olduğu ifade edilmiştir. Bu çalışma kapsamında müellifin hayatı ve eserleri ile risalenin temel özellikleri üzerinde durulmuş, ardından orijinal metnin tenkitli neşri yapılarak eser, dikkatlere sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Saçaklızâde, Köpeklerin Öldürülmesi, İtlâf, Zarar.

A CRITICAL EDITION OF THE "RİSÂLE Fİ İBÂHATİ KATLİ'L-KİLÂBİ'L-MUZİRRA" OF SÂCHAQLI-ZÂDAH MUHAMMAD MAR'ASHİ'S (d. 1145/1732)

Abstract

Sâchaqli-zâdah Muḥammad Mar'ashî is one of the leading Ottoman scholars of the period. He wrote in many disciplines of Islamic sciences. An important part of the works of Sâchaqli-zâdah is still in manuscript form. Sâchaqli-zâdah's work called the *Risâle fî İbâhati Katli'l-Kilâbi'l-Muzır* is also manuscript written in Arabic. This study is about Sâchaqli-zâdah's risala on killing harmful dogs. In this risala, Sâchaqli-zâdah has divided the dogs into sections according to whether it is owned and harmful and explained rulings (hukm) about them, then he explained some of the damage caused by dogs. At the end of the risala, it is stated that stray dogs that harm people should be killed or exiled. In this way, cities will be cleansed from the negative effects of dogs. Within the scope of this study, the life of the author, his works and features of the Risala are discussed. Then the critical edition of the risala is made.

Keywords: Islamic Law, Sâchaqli-zâdah, Killing of Dogs, İtlâf (Destruction), Damage.

¹ Bu çalışmada, Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Süleymaniye, Kastamonu, Erzurum ve Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eser Kütüphaneleri ile Milli Kütüphane'den ücretsiz olarak verilen dijital görsellerden faydalanılmıştır.

1. ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

1.1. Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin Hayatı

Kendi döneminin önde gelen ilim adamlarından biri olan Saçaklızâde'nin hayatı hakkında aktarılan bilgiler sınırlıdır. Tam adı Mehmed/Muhammed b. Ebûbekir el-Mar'âşî'dir. Maraş'ta yerleşmiş köklü bir aile olan Saçaklızâdeler'e mensup olması dolayısıyla Saçaklızâde adıyla anılmıştır.²

Maraş'ta doğan Saçaklızâde'nin bazı kaynaklarda 1090/1680 tarihinde doğduğu ifade edilmişse de³ doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Araştırmacılar, eserlerinde yer alan bazı bilgilerden hareketle, XI. (XVII) Yüzyılın üçüncü çeyreğinin sonlarında veya dördüncü çeyreğinin başlarında 1070-1080/1660-1670 yılları arasında doğmuş olmasının muhtemel olduğunu söylemektedirler.⁴

Ailesi hakkında da çok fazla bilgi bulunmamakla birlikte babası Ebûbekir Efendi'nin Maraş'ta ikâmet ettiği ve Maraş'taki camilerden birinde imamlık yaptığı aktarılmaktadır.⁵ Kesin olmamakla beraber, kaynaklarda evli ve çocuklarının olduğuna dair bilgiler de verilmektedir.⁶

Hanefî mezhebine mensup olan Saçaklızâde eğitimine Maraş'taki medreselerde başlamış ve ilk tahsilini Maraş ulemâsından almıştır. Kendisinden tecvid ve kıraat dersleri aldığı kaydedilen Hasan Mar'âşî, bu dönemdeki hocaları arasında ismi bilinen tek kişidir. Ardından dönemin ve bölgenin diğer âlimlerinden ders almak üzere buradan ayrılmıştır. Bu ilk ilim yolculuğunda Gaziantep ve Malatya'ya giderek, Tıbyân Tefsiri mütercimi Tefsirî Mehmed Efendi (ö. 1110/1698) ve Dârendeli Hamza Efendi'den (ö. 1152/1739) ders almıştır. Sâlim Kaddûrî, Tıbyân mütercimi Mehmed

² Babanzâde Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin esmâ'ül-müellifin ve âsârü'l-musannifin*, istinsah ve tsh. İbnülemin Mahmûd Kemal İnâl - Avni Aktuç (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1955), 2: 322; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333), 1: 325; Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm kâmusu terâcimi li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-Arabî'l-mübtâ'ribîn ve'l-müsteşrikin*, 15. Baskı (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, 2002), 6: 60; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin terâcimu musannifi'l-kütübi'l-Arabiyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993/1414), 3: 711; Tahsin Özcan, "Saçaklızâde Mehmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35: 368; Tahsin Özcan, "Maraşlı Bir Osmanlı Âlimi Saçaklızâde Mehmed Efendi ve Eserleri", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu (6-8 Mayıs 2004, Kahramanmaraş)* (İstanbul: Kahramanmaraş Belediyesi, 2005), 1: 53.

³ Fındıklılı İsmet Efendi, *eş-Şekâiku'n-nu'maniyye ve zeyilleri Tekmiletü's-Şekâik fî hakki ehli'l-hakâik*, nşr. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 5: 51.

⁴ Saçaklızâde Mehmed Efendi, *Cühdü'l-mukıl mine't-tecvîd*, thk. Sâlim Kaddûrî el-Hamed, 2. Baskı (Amman: Dâru Ammâr, 2008/1429), 14; Saçaklızâde Mehmed Efendi, *Takrîru'l-kavânin el-mütedâvile min ilmi'l-münâzara*, haz./thk. Yusuf Türker (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, 2017), 28-29; Özcan, "Saçaklızâde Mehmed Efendi", 35: 368; Özcan, "Maraşlı Bir Osmanlı Âlimi Saçaklızâde Mehmed Efendi ve Eserleri", 1: 53.

⁵ Fındıklılı İsmet Efendi, *Tekmiletü's-Şekâik fî hakki ehli'l-hakâik*, 5: 50; Özcan, "Saçaklızâde Mehmed Efendi", 35: 368; Özcan, "Maraşlı Bir Osmanlı Âlimi Saçaklızâde Mehmed Efendi ve Eserleri", 1: 53.

⁶ Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 15; Corci Zeydan, *Târîhu âdâbi'l-lugati'l-Arabiyye* (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, 1983), 2: 344.

Efendi ile dönemin Şeyhülislâmı Debbağzâde Mehmed Efendi'yi birbirine karıştırdığından Saçaklızâde'nin İstanbul'a gittiğini ve Şeyhülislâm Debbağzâde'den ders aldığını söylemekteyse de⁷ bu bilgi diğer kaynaklarca doğrulanmamaktadır.

Bu ilk yolculuğundan sonra memleketine dönüp bir süre Maraş'ta kalan Saçaklızâde, daha sonra Şam'a giderek tahsiline orada devam etmiş, Şam'da Abdulganî en-Nablusî'den (ö. 1143/1731) tefsir, hadis ve tasavvuf ilimlerini tahsil etmiş, icazet ve Kâdiriyye ve Nakşibendiyye hilâfeti olarak memleketine dönmüştür. Maraş'a dönüşünden sonra bir taraftan ilim halkalarında öğrencilere dersler verirken diğer taraftan da farklı ilim dallarına yönelik eserlerin telifiyle meşgul olmuştur.⁸

Kaynaklarda yer alan kayıtlardan, Saçaklızâde'nin Halep'te Şâbâniye medresesinde ve Maraş'ta Câmîu'l-kebir medresesinde ders verdiği, aynı zamanda Maraş'ta bir camide imamlık yaptığı anlaşılmaktadır.⁹ *Takrîrû'l-kavânîn* adlı eserinin şârihi Hüseyin b. Haydar el-Bertezî el-Mar'âşî (ö. 1176/1762), Abdurrahman b. Ali el-Ayıntâbî (ö. 1168/1755'den sonra), ve Dârendeli Muhammed/Mehmed b. Ömer (ö. 1152/1739) gibi isimler, Saçaklızâde'nin bilinen belli başlı öğrencileridir.¹⁰ Saçaklızâde, 1145/1732 yılında Maraş'ta vefat etmiştir. Bazı kaynaklarda 1150/1737 yılında vefat ettiği kaydedilir.¹¹ Kabrinin şehrin kible tarafında bulunan Şeyh Âdil Mezarlığında olduğu kabul edilir.¹²

⁷ Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 16.

⁸ Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 14, 17-18; Saçaklızâde, *Takrîru'l-kavânîn*, 29; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 2: 322; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 325; Zirikli, *el-A'lâm*, 6: 60; Özcan, "Saçaklızâde Mehmed Efendi", 35: 368; Özcan, "Maraşlı Bir Osmanlı Âlimi Saçaklızâde Mehmed Efendi ve Eserleri", 1: 54-55.

⁹ Saçaklızâde, *Takrîru'l-kavânîn*, 33-34; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 2: 322; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 325; Zirikli, *el-A'lâm*, 6: 60; Âdil Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirin min sadri'l-İslâm hatte'l-asri'l-hâzır*, 2. Baskı (Beyrut: Müessesetu Nuveyhizi's-Sekâfiyye, 1986/1406), 2: 505.

¹⁰ Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 21; Saçaklızâde, *Takrîru'l-kavânîn*, 34-35; Özcan, "Maraşlı Bir Osmanlı Âlimi Saçaklızâde Mehmed Efendi ve Eserleri", 1: 55.

¹¹ Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, tsh. Mehmet Şerefettin Yaltkaya - Kilisli Rifat Bilge, 2. Baskı (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1971), 2: 1147; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 15; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 2: 322; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 3: 711; Carl Brockelmann, *Geschichte der arabischen Litteratur* (Leiden: E.J. Brill, 1949), 2: 487. Vefat tarihi ve medfun olduğu yerle ilgili diğer iddia ve bilgiler için bk. Saçaklızâde, *Takrîru'l-kavânîn*, 37; Zeydan, *Târihu âdâbi'l-lugati'l-Arabiyye*, 2: 344; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 326; Özcan, "Saçaklızâde Mehmed Efendi", 35: 368; Özcan, "Maraşlı Bir Osmanlı Âlimi Saçaklızâde Mehmed Efendi ve Eserleri", 1: 54-55.

¹² Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 326; Zirikli, *el-A'lâm*, 6: 60; Özcan, "Saçaklızâde Mehmed Efendi", 35: 368; Özcan, "Maraşlı Bir Osmanlı Âlimi Saçaklızâde Mehmed Efendi ve Eserleri", 1: 54; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirin*, 2: 505.

1.2. Eserleri

Saçaklızâde Mehmed Efendi, münazara, kelam, akaid, mantık, fıkıh, tefsir, tecvid ve kıraat gibi farklı ilim dallarında birçok eser telif etmiştir.¹³ Bursalı Mehmet Tahir, Saçaklızâdeye ait otuz eser sayarken¹⁴ bazı araştırmacılar, yazma kütüphanelerin kataloglarının yeterince sağlıklı bilgiler içermemesi, eserler üzerinde gerekli incelemelerin yapılmamış olması gibi sebeplerle bu bilginin ihtiyatla karşılanması gerektiğini söylemekte ve bu sayıyı yüz yirmiye çıkarmaktadır.¹⁵

Saçaklızâde'nin eserlerinden bazıları şunlardır: *Tefsîru sûreti'l-Kehf*, *Risâle fi'l-âyâtî'l-müteşâbihât*, *Risâletü't-tenzihât*, *Cühdü'l-mukıl*, *Tehzibü'l-kırââtî'l-aşr*, *Risâle fi mehârici'l-hurûf*, *Neşrü't-Tavâli*, *Risâletü's-sürûr ve'l-ferah fi vâlideyi'r-Resûl*, *Takrîrü'l-kavânini'l-mütedâvile min 'ilmi'l-münâzara*, *Teshîlü'l-ferâ'iz*, *Risâle fi zemmi'd-duhân*, *Risâle fi ibâhati katli'l-kilâbi'l-muzırra*, *Tertîbü'l-'ulûm*, *Hâşiye 'alâ şerhi Dîbâceti't-Tarîkati'l-Muhammediyye*, *Risâle fi'r-raks ve'd-deverân*.

1.3. Risâle fi İbâhati Katli'l-Kilâbi'l-Muzırra Adlı Eserin Özellikleri

1.3.1. Eserin Adı ve Müellife Aidiyeti

Eserin adı dîbâcesinde *Risâle fi ibâhati katli'l-kilâb* şeklinde geçmektedir. Bursalı Mehmet Tahir, Saçaklızâde'ye nispet ederek saydığı eserler içerisinde bu eseri, *Risâle fi itlâfi'l-kilâbi'l-muzırra* adıyla zikretmektedir.¹⁶ Bize göre Saçaklızâde'nin eserin dîbâcesinde kaydettiği ismin eser adı olarak tercih edilmesi iki açıdan doğru olacaktır. Öncelikle bu isim, müellifin kendisinin kullandığı isim olması hasebiyle önemlidir. İkinci olarak risâlenin içeriğine de uygun bir isimlendirmedir. Ayrıca Saçaklızâde'nin

¹³ Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 24; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 2: 323; Zirikli, *el-A'lâm*, 6: 60; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 3: 711; Özcan, "Maraşlı Bir Osmanlı Âlimi Saçaklızâde Mehmed Efendi ve Eserleri", 1: 56.

¹⁴ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 327.

¹⁵ Özcan, "Saçaklızâde Mehmed Efendi", 35: 368; Özcan, "Maraşlı Bir Osmanlı Âlimi Saçaklızâde Mehmed Efendi ve Eserleri", 1: 56. Eserleri hakkında daha geniş bilgi için bk. Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 24-38; Saçaklızâde, *Takrîrü'l-kavânin*, 51-70; Özcan, "Saçaklızâde Mehmed Efendi", 35: 368-370; Özcan, "Maraşlı Bir Osmanlı Âlimi Saçaklızâde Mehmed Efendi ve Eserleri", 1: 57-67.

¹⁶ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 327. Ancak nüshaların bulunduğu kütüphane/veri tabanı kayıtlarında her bir nüsha farklı isimlerle kaydedilmiştir. Asıl nüsha olan Süleymaniye Murad Molla nüshası *Risâle fi cevâzi katli'l-kilâbi'l-muzırra* adıyla, Süleymaniye Antalya Tekelioğlu nüshası ise *Risâle fi itlâfi'l-kilâb* ismiyle kayıtlıdır. Adana İl Halk Kütüphanesinde kayıtlı nüsha *Risâletü'l-kelbiyye* adıyla; Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi Hâfiz Ahmed Paşa nüshası *Risâle fi ibâhati katli'l-kilâb* adıyla; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Şehzade Mehmed nüshası *Risâletü'l-kilâbiyye* ismiyle; Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi nüshası *Risâle fi hakkı katli'l-kilâb*; Erzurum Yazma Eser Kütüphanesi nüshası *Risâletü'l-kelbiye*; Afyon Gedik Ahmet Paşa nüshası *Risâle fi itlâfi'l-kilâbi'l-muzırra* adıyla kayıtlıdır.

öldürülebileceğini söylediği köpekler, zararlı (المضرة) olanlarla sınırlı olduğu için, müellifin kullanmadığı bu nitelendirmenin risâlenin adına eklenmesi, içeriğe daha uygun bir isimlendirme olacaktır. Risâlenin adı, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Murad Molla nüshasının giriş sayfasında bunu destekleyen ifadelerle; (الكلاب التي تضر ولا تنفع) şeklinde kaydedilmiştir.¹⁷ Bursalı Mehmet Tahir ve Tahsin Özcan da bunu tercih etmişler,¹⁸ kimi kütüphane/ veri tabanı kayıtlarında da bu nitelendirme kullanılmıştır.¹⁹

Müellif adının dîbâcede şüpheye yer bırakmayacak şekilde açık olarak zikredilmesi ve Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Murad Molla nüshasının giriş sayfasında bulunan müellife ait tashih kaydı ve imza, eserin müellife aidiyetini gösteren en güçlü delillerdir. Osmanlı Müellifleri'nde de eser Saçaklızâde'ye nispet edilmiştir.²⁰ Bunun yanında eserin, kaynaklarda ve kütüphaneler ile veri tabanlarında bir başkasına nispet edilmemiş olması da, müellife aidiyetini destekleyen durumlar olarak kabul edilebilir.

Ayrıca eser Saçaklızâde'den yaklaşık yüz elli sene sonra Mahrûkizâde Ca'fer tarafından Türkçe'ye tercüme edilerek 1304/1886 yılında İstanbul'da basılmıştır.²¹ Günümüzde de Alman yazar Susanne Enderwitz tarafından Heidelberg Üniversitesi'nde bulunan bir nüshadan Almanca'ya tercüme edilmiştir.²²

1.3.2. Eserin Muhtevası ve Kullanılan Kaynaklar

Saçaklızâde, risâlenin mukaddimesinde, kendi döneminde bazı yerleşim yerlerinde köpek popülasyonunun artmasıyla sahipsiz köpeklerin insanlara zarar verir hale geldiğini belirtmekte, buna rağmen insanların günaha

¹⁷ Saçaklızâde Mehmed Efendi, *Risâle fî ibâhati katli'l-kilâbi'l-muzırıra*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Murad Molla, nr. 1835/4 – 1499/4, 23a.

¹⁸ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 327; Özcan, "Saçaklızâde Mehmed Efendi", 35: 369.

¹⁹ Bk. Afyon Gedik Ahmet Paşa nüshası *Risâle fî itlâfi'l-kilâbi'l-muzırıra* adıyla kayıtlıdır.

²⁰ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 327.

²¹ Saçaklızâde Mehmed Efendi, *Köpekler*, trc. Mahrûkizâde Ca'fer (İstanbul: Matbaa-i Ebu'z-Ziya, 1304. Mahrûkizâde, bu çalışmasının girişinde risâleyi tercüme etme gerekçesini anlatmış, kitabın son bölümünde ise yaşadığı dönemde kuduz hastalığının iyileşmesinde henüz yeni uygulanmaya başlanan kuduz aşısı tedavisinin sonuçları ve öneminden bahisle Sultan II. Abdülhamid'in katkılarını sitayişle dile getirmiştir.

²² Susanne Enderwitz, "Rituelle Reinigung oder hygienischer Maßnahme? Ein Maßnahmenkatalog gegen die Hundepesge aus der Heidelberger Handschriftensammlung", *Osmanische Welten: Quellen und Fallstudien*, ed. Von Joannes Zimmermann – Christoph Herzog – Raoul Motika (Nürnberg: University of Bamberg Press, 2016), 151-175. Enderwitz'in makalesi giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Girişte risâleyi tercümede esas aldığı nüshayı tanıtıcı bilgiler vermiş, ilk bölümde hamîşlerdeki müellife ait notlarla birlikte risâleyi tercüme etmiştir. İkinci bölümde, Saçaklızâde'ye ve dönemine ait bilgiler aktardıktan sonra üçüncü bölümde, başta Kur'an-ı Kerim ve hadisler olmak üzere kaynaklarımızda konuyla ilgili meseleler kısaca incelenmiştir. Dördüncü ve son bölümde ise, değişik dönemlerde köpeklerin kontrolsüz şekilde çoğalmalarının Osmanlı'da ve özellikle de İstanbul'da yol açtığı problemler ve bunların çözümüne dair uygulamalar aktarılmış ve kısaca Saçaklızâde'nin çözüm önerisi üzerinde durulmuştur.

düşme korkusuyla köpeklerin yol açtığı bu zararı ortadan kaldırmaya yönelik sürgün, itlâf gibi bir takım çarelere ve uygulamalara başvurmuyup, tam tersine bunları elleriyle beslediklerini dile getirmektedir. Bu sebeple, köpeklerin itlâfının ve köpeklerin yol açtığı zararların ortadan kaldırılmasına dair uygulamaların insanlara sorumluluk yükleyip günaha sokmayacağını, tam tersine insanlara faydası olduğu için sevap kazandıracak bir davranış olduğunu anlatmak üzere, böyle bir risâle yazmayı gerekli gördüğünü ifade etmektedir.

Ulaştığımız nüshalar, risâlenin tam olarak ne zaman yazıldığını ortaya koyacak bilgiler ihtiva etmemektedir. Elde edilen nüshalardan en eski tarihli olanı, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Antalya Tekelioğlu nüshasıdır ki bu nüshada hicrî 1142 tarihi bulunmaktadır. Bu tarihin, risâleyi istinsah eden müstensihin istinsah ettiği nüshada yazılı olan tarih olması muhtemeldir. Saçaklızâde'nin vefatı öncesine tekabül eden bu tarihin eserin telif tarihi olma ihtimali bulunsada elimizde bunu kanıtlayacak açık bir delil bulunmamaktadır.

Risâle, zararın ortadan kaldırılması (def-i mefâsid) ilkesinden yola çıkarak, insana ve çevreye zarar veren köpeklerin bu zararlarının ortadan kaldırılmasına yönelik alınabilecek tedbir ve uygulamaları ifade etmek üzere kaleme alınmıştır. Arapça olarak akıcı, kısa ve anlaşılır bir üslupla yazılan eser, metin ve haşiyeden meydana gelmektedir. Müellif, risâle metni kadar bir hâşîye yazmış ve bunu risâlenin sonuna eklemiştir.

Mukaddime bölümünde, besmele, hamdele ve salveleden sonra müellif adı, risâlenin yazılış gerekçesi ve risâlenin ismi zikredilmiş, ardından sahipli ve zararlı olup olmamasına göre köpek çeşitleri ve bunların hükümlerinin açıklanmasına geçilmiştir. İlk olarak başkalarına zarar vermeyen sahipli köpekler ele alınmış ve bunlara sahipleri dışındakilerin karışamayacağı açıklanmıştır.

İkinci olarak sahipli olup da başkalarına zarar veren köpekler konusu işlenmiştir. Saçaklızâde, bir kimsenin dışarıya salındığında başkalarına zarar verecek olan bir köpeği evinde beslediğinde, kimseye zararı dokunmadığından yine buna kimsenin karışamayacağını ve engelleme hakkının bulunmadığını, ancak zararlı olan bir köpeğin sokağa salınması ve başkalarına zarar vermesi durumunda insanların buna engel olma haklarının ortaya çıkacağını bildirmektedir.

Üçüncü olarak hem sahipsiz hem de zararlı köpeklerin zararlarının ortadan kaldırılmasının ve itlâfının gerekli (kifâi vâcib) olduğu ifade edilmiş-

tir. Dördüncü olarak da kimseye zararı dokunmayan sahipsiz köpekler ele alınarak bunları öldürmenin caiz olmadığı söylenmiştir.

Saçaklızâde bu dört açıdan köpeklerin yol açtığı zararların ortadan kaldırılmasına ve itlâfına yönelik hükümleri açıkladıktan sonra, Hz. Peygamber'den konuyla ilgili bazı rivayetler aktarmış, ardından da köpeklerin yol açtığı zararların bazılarını sıralamıştır.

Son olarak, sayıları aşırı derecede artıp insanlara zarar verir hale gelen sahipsiz köpeklerin itlâf edilerek veya geri dönemeyeceği bir yere gönderilerek eyalet merkezlerinin özellikle de İstanbul'un temizlenmesinin gerekli olduğunu söylemiştir.

Saçaklızâde, risâlenin hâşiyesinde ise köpeklerin yol açtığı zararların kaldırılmasına yönelik kifâi vacip hükmünün ne anlama geldiğini ifade etmiş, sonra başkasının yol açtığı zararların ortadan kaldırılmasına yönelik çaba sarf eden insanların bundan zarar görmesi veya böyle bir ihtimalin bulunması durumunda aynı sorumluluğun devam edip etmediği konusunu açıklamaya çalışmıştır. Aynı bölümde zararı gidermeye güç yetirme ve zararların izâlesinde hâkime (görevlilere) ve halka düşen görevleri sıralamıştır. Bu konuları açıklarken Saçaklızâde hem kaynaklardan alıntılar yapmış hem de kendi görüşlerini ortaya koymuştur.

Bu mesele daha çok, fıkıh kitaplarının zararlı olduğundan dolayı öldürülüp öldürülemeyeceği açıklanan hayvanların zikredildiği ya da hadis şerhlerinin konuyla ilgili rivayetlerin açıklandığı bölümlerinde geçmektedir. Konuya dair, müstakil çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Müstakimzâde Süleyman Sa'dettin Efendi'nin (ö. 1202/1788) *Risâle fî ahvâli'l-kilâb* adlı eseri bu konudaki nadir örneklerdendir.²³

Osmanlı döneminde Saçaklızâde'nin yaşadığı yıllarda da var olan sokak köpeklerinin zararları ve bunlardan kurtulmaya yönelik çaba ve girişimler, daha sonraki yıllarda da güncelliğini korumuştur. II. Mahmut zamanında (1808/1839) ve Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden ve Jön Türklerin başa geçmesinin ardından 1910 yılında ve günümüz Türkiye'sinde de hep gündemde olan bir konudur.²⁴ Adnan Koşum'un "İslam Hukukunda Hayvanların Yaşama Hakları Bağlamında Köpeklerin Öldürülmeleri Sorunu"²⁵ isimli çalışması ile Harun Reşit Demirel'in "Köpek ve Diğer Bazı

²³ Müstakimzâde Süleyman Sa'dettin Efendi, *Risâle fî ahvâli'l-kilâb*, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, nr. 37 Hk 1088/11, 149b-154a.

²⁴ Bk. Catherine Pinget, *İstanbul'un Köpekleri*, trc. Saadet Özen (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009); Abdullah Cevdet, *İstanbul'da Köpekler* (Kahire: Matbaa-i İctihâd, 1909).

²⁵ Adnan Koşum, "İslam Hukukunda Hayvanların Yaşama Hakları Bağlamında Köpeklerin Öldürül-

Hayvanların Öldürülmesine Cevaz Veren Hadislerin Değerlendirilmesi” adlı makalesini²⁶ örnek olarak zikredebiliriz.

Bu konuyu araştıran ve dini hükmünü ortaya koymaya çalışan araştırmacıların referans olarak verdiği kaynaklardan birisinin Saçaklızâde’nin bu risâlesi olması sebebiyle, tahkik ederek araştırmacıların istifadesine sunmayı arzu ettik.

Saçaklızâde, eserini yazarken yararlandığı kaynakların bir kısmını ya müellif adını ya da kısa ve çok kullanılan şekliyle eser adını vererek zikretmiştir. Yararlandığı bazı kaynakları ise açıklamamıştır. Risâle metninde ve hâmişinde zikri geçen kaynaklar şunlardır: Kerderî’nin (ö. 827/1424) *el-Fetâvâ’l-Bezzâziyye’si*, Hasan b. Mansûr’un (ö. 592/1196) *Fetâvâ Kâdihân’ı*, Gazzâlî’nin (ö. 505/1111) *İhyâü ulûmid-dîn’i*, Mergînânî’nin (ö. 593/1197) *el-Hidâye’si*, Tîbî’nin (ö. 743/1342) *Şerhu’t-Tîbî ala Mişkâtî’l-mesâbih* adlı eseri, Cüveynî’nin (ö. 478/1085) *Nihâyetü’l-matlab’ı*, Nevevî’nin, (ö. 676/1277) *el-Minhâc fî şerhi Sahih-i Müslim’i*, Zâhidî’nin, (ö. 658/1260) *el-Hâvî fî mesâil’l-Vâkıâtı ve’l-Münye’si*, Hatîb et-Tebrîzî’nin (ö. 741/1340) *Mişkâtü’l-mesâbih’i*.

1.3.3. Yazma Nüshaların Özellikleri

Ülkemizde bulunan Yazma Eser Kütüphaneleri ile Kültür ve Turizm Bakanlığına ait veri tabanları ve Milli Kütüphane kataloglarının taranması sonucunda toplam sekiz adet nüsha tespit edilmiştir. Dünyanın farklı yerlerinde bulunan çeşitli kütüphane ve merkezlerde de esere ait nüshalar bulunmakla birlikte, eserin 1304/1886 yılında tercüme edilip basılmış olması, ayrıca elde edilen nüshaların metin hakkında yeterince bilgi verdiği kanaati oluşmasından, bu nüshaların bütününe ulaşılmamıştır.

Ulaşılan sekiz nüsha arasında müellif nüshası bulunmamakla beraber, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Murad Molla nüshasının müellifin tashih ettiği nüsha olduğundan tahkikte temel nüsha olarak belirlenmiştir. Bunun yanında, en eski tarihli nüsha olan Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Antalya Tekelioğlu ile Adana İl Halk Kütüphanesi ve Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi Hâfız Ahmed Paşa nüshaları, nüsha mukabelesi için seçilmiştir. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Murad Molla nüshasının son sayfasında müstensihinin adının bulunmadığı bir istinsah kaydı

meleri Sorunu”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 26 (2015): 299-309.

²⁶ Harun Reşit Demirel, “Köpek ve Diğer Bazı Hayvanların Öldürülmesine Cevaz Veren Hadislerin Değerlendirilmesi”, *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1 (2014): 67-102.

ve hicrî 1143 tarihi bulunmaktadır. Adana İl Halk Kütüphanesi nüshasında herhangi bir tarih kaydı bulunmazken, Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi Hâfız Ahmed Paşa nüshasının ilk ve son sayfalarında hicrî 1175 tarihli vakıf mührü bulunmaktadır. Ulaşılan nüshaların hiçbirinde müstensih ismi ve istinsah yeriyle temellük (mülkiyet), kıraat/semâ, mukabele ve mütalaa kayıtları bulunmamaktadır.

Nüsha mukabelesi amacıyla seçilen dört nüsha için belirlenen rumuzlar şöyledir:

- 1- Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Murad Molla Nüshası : (م)
- 2- Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Antalya Tekelioğlu Nüshası : (ت)
- 3- Adana İl Halk Kütüphanesi Nüshası : (i)
- 4- Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi Hâfız Ahmed Paşa Nüshası : (ح)

Nüsha karşılaştırması için seçilip de tahkikte esas alınan nüshalar ile ulaşılp da tahkikli metin neşrinde yer bulamayan nüshaların özelliklerini şöylece sıralayabiliriz.

a) Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Murad Molla, nr. 1835/4 – 1499/4.

Eser, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Murad Molla bölümünde *Risâle fî cevâzi katli'l-kilâbi'l-muzırra* adıyla ve yukarıda verilen numarada kayıtlı mücelledin 23a-28a varaklarında bulunmaktadır. Arapça nesih hatla yazılan nüsha, 15 satırlı ve 205x150-145x65 mm. ebatlarındadır. Söz başları kırmızı mürekkeple belirlenmiştir. Saçaklızâde, nüshanın giriş sayfasında kendi el yazısı ile: “Bu risalenin sahibi/yazarı muhtaç, fakir der ki: bu nüsha gücüm nispetince tashih edilmiştir.” يقول البائس الفقير واضع هذه الرسالة صحح هذه النسخة (بقدر الطاقة رسالة ساجقلي: رسالة ساجقلي) yazmış ve imzalamıştır. Ayrıca aynı yerde risâlenin adı: رسالة ساجقلي şeklinde kaydedilmiştir. Eserin 23b varlığında bulunduğu kütüphaneye ait kayıt mührü yer almaktadır. Hâtimede istifli bir şekilde el-Hakîr/er-Râcî/liyütimme/da'vete'd-dâî şeklinde istinsah kaydıyla, ba'd/fî şehri Rabî'i'l-âhir/sene/1143 tarihi kayıtlıdır. الفقير الراجي لیتيم دعوة (الداعي، بعد في شهر ربيع الآخر سنة ١١٤٣). Risâlenin metni ile haşiyesinin kenarlarında müellife ait olduğunu düşündüğümüz açıklayıcı notlar ile diğer kaynaklardan yapılan alıntılar bulunmaktadır.

b) Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Antalya Tekelioğlu, nr. 07 Tekeli 870/17.

Arapça nesih hatla yazılan nüsha, 207x152 mm. ebatlarında, kahverengi meşin şemseli, sırtı kırmızı meşinle onarılmış, kurt yenikli bir cilt içindedir. Söz başları kırmızı mürekkeple belirlenmiştir. Bu nüsha *Risâle fî itlâfi'l-*

kilâb adıyla ve yukarıda verilen numarada kayıtlı mücelledin 29b-31a varaklarında değişik satırlı olarak kayıtlı bulunmaktadır. Vakıf, temellük, istinsah ve fevâid kaydı yoktur. Sadece hâtimede 1142 (1729) tarihi verilmektedir ki bu muhtemelen müstensihinin istinsah ettiği nüshada yazılı olan tarihtir. Nüsha okunaklı ve çoğunlukla isabetlidir, tashih ve tahrif çok fazla bulunmamaktadır. Hâmişinde açıklayıcı notlar ile diğer kaynaklardan yapılan alıntılar vardır. Risâlenin asıl metni nüshanın 29b ve 31a varaklarında bulunmakta, 30a ve 30b'de ise risâlenin hâşiyesi ile müellife ait ta'likatlar bulunmaktadır.

c) Milli Kütüphane, Adana İl Halk, nr. 01 Hk 894/9.

Risâletü'l-kelbiye adıyla ve yukarıda verilen numarada kayıtlı mücelledin 123b-125a varaklarında bulunan ve 21 satır olan bu nüshada, vakıf, temellük, istinsah ve fevâid vb. hiçbir kayıt yoktur. Nüsha okunaklı ve çoğunlukla isabetlidir. Hâmişinde açıklayıcı notlar ile diğer kaynaklardan yapılan alıntılar vardır. Arapça nesih kırmızı bir hatla salkım filigranlı bir kağıda yazılan nüsha, 218x155-165x80 mm. ebatlarında, meşin kaplı, şirazesı dağınık bir cilt içindedir. Söz başları kırmızı mürekkeple belirlenmiştir.

d) Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Hâfız Ahmed Paşa, nr. 34 Ha 346/9.

Mahrûkizâde Ca'fer, muhtemelen bu nüshadan yararlanarak risâleyi tercüme etmiş olmalıdır. Nüsha, *Risâle fî ibâhati katli'l-kilâb* adıyla ve yukarıda verilen numarada kayıtlı mücelledin 170b-172a varaklarında kayıtlı ve 25 satırdır. Nüshanın ilk ve son sayfalarında h. 1175 tarihli vakıf mührü bulunmaktadır. Müstensihi belli değildir. Nüsha okunaklı ve çoğunlukla isabetlidir, tashih ve tahrif çok fazla bulunmamaktadır. Hâmişinde açıklayıcı notlar ile diğer kaynaklardan yapılan alıntılar vardır.

e) Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Şehzade Mehmed, nr. 110/3.

Bu nüsha *Risâletü'l-kilâbiyye* adıyla ve yukarıda verilen numarada kayıtlı mücelledin 58a-61a varaklarında kayıtlı ve 13 satırdır. Vakıf, temellük, istinsah ve fevâid vb. hiçbir kayıt yoktur. Hâmişinde az da olsa açıklayıcı notlar ile diğer kaynaklardan yapılan alıntılar vardır.

f) Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, nr. 21 Hk 1905/24.

Arapça nesih kırmızı bir hatla suyu filigranlı bir kağıda yazılan nüsha, 205x135-175x85 mm. ebatlarında, kahverengi meşin kaplı, şirazesı dağınık bir cilt içindedir. Söz başları siyah çizgilidir. Nüsha, *Risâle fî hakkı katli'l-kilâb* adıyla ve yukarıda verilen numarada kayıtlı mücelledin 230a-230b varaklarında kayıtlı ve 33 satırdır. Vakıf, temellük, istinsah ve fevâid vb. hiçbir kayıt yoktur. Nüsha

okunaklıdır, tashih ve tahrif çok fazla bulunmamaktadır. Hâmişinde açıklayıcı notlar ile diğer kaynaklardan yapılan alıntılar vardır. Nüshada, risâlenin sadece metin kısmı/aslı yer almakta, hâşiyesi bulunmamaktadır.

g) Erzurum Yazma Eser Kütüphanesi, nr. 879/2.

Bu nüsha *Risâletü'l-kelbiye* adıyla ve yukarıda verilen numarada kayıtlı mücelledin 54b-55b varaklarında değişik satırlı olarak kayıtlı bulunmaktadır. Vakıf, temellük, istinsah vb. hiçbir kayıt yoktur. Nüsha okunaklıdır. Hâmişinde fevâid kaydı, açıklayıcı notlar ile diğer kaynaklardan yapılan alıntılar vardır. Nüshada, risâlenin sadece metin kısmı/aslı yer almakta, hâşiyesi bulunmamaktadır.

h) Milli Kütüphane, Afyon Gedik Ahmet Paşa, nr. 03 Gedik 17677/11.

Bu nüsha *Risâle fî itlâfi'l-kilâbi'l muzırıra* adıyla ve yukarıda verilen numarada kayıtlı mücelledin 136b-137b varaklarında kayıtlıdır. Vakıf ve temellük kaydı yoktur. Müstensihî belli olmamakla birlikte 1291 (1873) yılında istinsah edilmiştir. Nüshada, risâlenin sadece metin kısmı/aslı yer almakta, hâşiyesi bulunmamaktadır. Nüsha okunaklı ve çoğunlukla isabetlidir, tashih ve tahrif çok fazla bulunmamaktadır. Hâmişinde açıklayıcı notlar ile diğer kaynaklardan yapılan alıntılar vardır.

1.4. Tahkikte Takip Edilen Yöntem

Genel/standart esaslar açısından *İSAM Tahkikli Neşir Esasları (İTNES - 01 Şubat 2017)* benimsenmiştir. Metnin yazılmasında günümüz imla kuralları kullanılmış, eski ve günümüz yazım kurallarından kaynaklanan hiçbir farklılık, nüsha farkı olarak gösterilmemiştir.

Müellife okunmuş nüsha temel nüsha olarak kabul edilmekle birlikte, nüsha karşılaştırması için seçilen diğer nüshalardan birinin daha doğru olduğuna kanaat getirilen yerlerde onların ifadeleri metne alınmıştır. Bütün nüsha farklılıkları dipnotlarda gösterilmiştir.

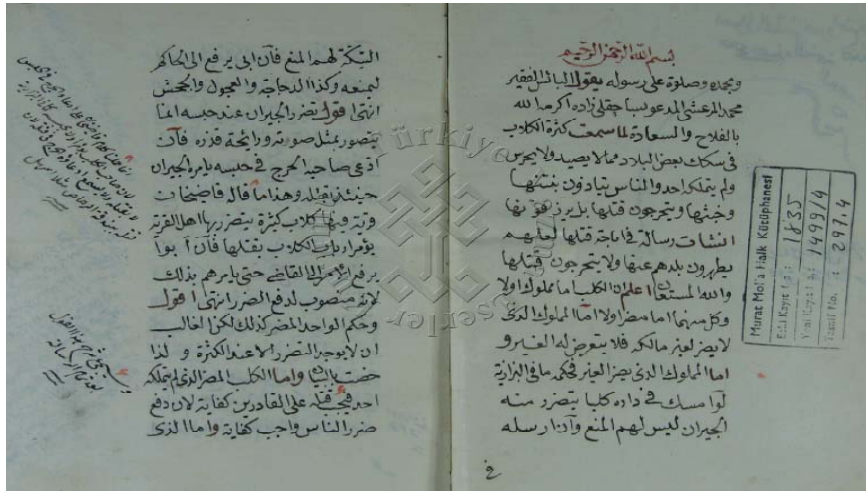
Hadis tahricinde Concordance sisteminin tercih edildiği tahkikte, dipnotlara alınan müellife ait notların (minhüvâtların) hiçbirisine *منه* ifadesi eklenmemiştir. Risâleye ait nüshaların varak numaraları gösterilirken, veri tabanlarında gösterilen numaralar yerine, eser üzerinde yazılı numaralar esas alınmıştır.

Tahkikli Metne Ait Kısaltmalar

م	نسخة مراد منلا في المكتبة السلیمانیة (١٨٣٥/٤ - ١٤٩٩/٤)
ت	نسخة انطاليا تکه لی أوغلی فی المكتبة السلیمانیة (٨٧٠/١٧)
أ	نسخة أدنه إیل خلق فی المكتبة الملی (٨٩٤/٩)
ح	نسخة حافظ أحمد باشا فی مكتبة کوبرلی (٣٤٦/٩)
+	إشارة إلى كلمة أو عبارة زائدة فی النسخة
-	إشارة إلى كلمة أو عبارة ناقصة فی النسخة
:	إشارة إلى الاختلاف بین النسخ فی كلمة أو عبارة
[]	إشارة إلى ما أضافه المحقق إلى نص الكتاب

ت.	توفي
ح	حيث
د.ت.	دون تاريخ نشر
رض	رضي الله عنه
ظ	ظهر الورقة / ظاهر
الظ	الظاهر
ع م	عليه السلام
م	الميلادي
و	وجه الورقة
هـ	الهجري

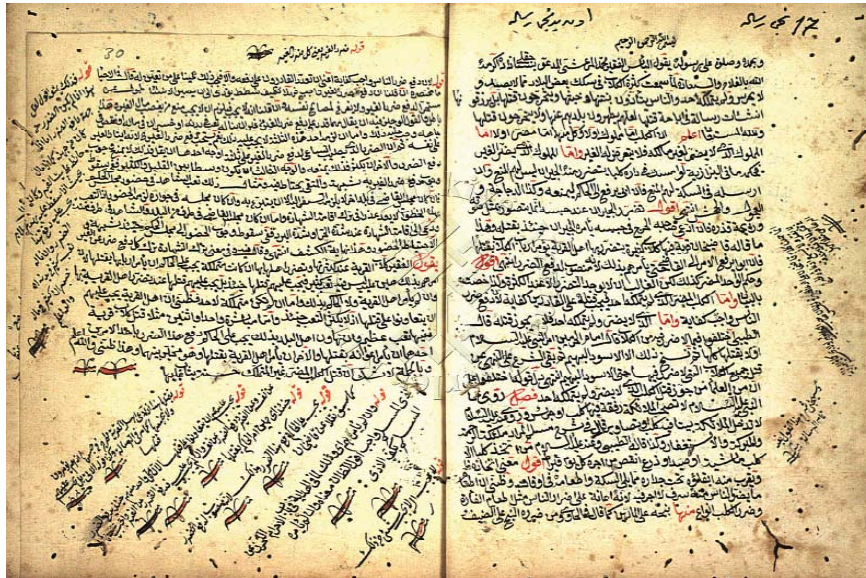
Tahkikli Neşirde Esas Alınan Nüshalara Ait Fotoğraflar

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Murad Molla Nüshası, nr. 1835/4 – 1499/4, vr. 23b-24a. (٢).

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Murad Molla Nüshası, nr. 1835/4 – 1499/4, vr. 27b-28a. (م).

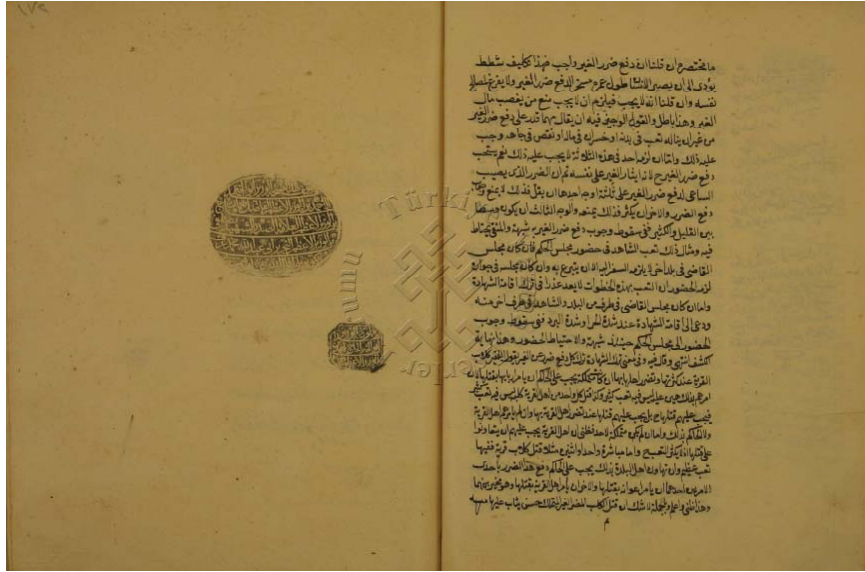
Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Antalya Tekelioğlu Nüshası, nr. 07 Tekeli 870/17, vr. 29b-30a. (ت).

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Antalya Tekelioğlu Nüshası, nr. 07 Tekeli 870/17, vr. 30b-31a. (ت).

Adana İl Halk Kütüphanesi Nüshası, nr. 01 Hk 894/9, vr. 123b-124a. (İ).

Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Hâfız Ahmed Paşa Nüshası, nr. 34
Ha 346/9, 171b-172a. (ج.)

2. TAHKİKLİ METİN NEŞRİ

[رسالة في إباحة قتل الكلاب المضرة]

[٢٣ ظ] بسم الله الرحمن الرحيم

وبحمده وصلاة على رسوله، يقول البائس الفقير،^١ محمد المرعشي المدعو بساجقلي^٢ زاده،^٣ أكرمه الله بالفلاح والسعادة. لما سمعت كثرة الكلاب في سَكَك بعض البلاد، مما لا يصيد، ولا يحرس، ولم يتملكه أحد، والناس يتأذون بنتنّها^٤ وحبشها، ويتحرّجون قتلها، بل يرزقونها؛ أنشأت رسالة في إباحة قتلها؛ لعلهم يطهرون بلدهم عنها، ولا يتحرّجون قتلها. والله المستعان.

اعلم، أنّ الكلب إمّا مملوك أو لا، وكلّ منهما إمّا مُضِرٌّ أو لا.

[١] أمّا المملوك الذي لا يضُرُّ لغير مالكة، فلا يتعرّض له الغير.^٥

[٢] وأمّا المملوك الذي يضُرُّ الغير، فحكمه ما في البِزْأَيَّة^٦: «لو أمسك في داره كلبا يتضرّر منه الحيوان، ليس

^١ ت + الحقيق.

^٢ ح: ساجقلي.

^٣ ت: زاده. أ وهو محمد بن أبي بكر المرعشي المعروف بساجقلي زاده (ت. ١١٤٥/١٧٣٢م). فقيه، متكلم، من علماء العثمانيين. له مصنفات كثيرة. انظر: هدية العارفين لإسماعيل باشا البغدادي، ٣٢٢/٢؛ الأعلام للزركلي، ٦٠/٦؛ معجم المؤلفين لعمر رضا كحالة، ٧١١/٣.

^٤ ح: يتملك.

^٥ ح: بنتها.

^٦ قال الحصكفي: «لا يحلّ قتل مالا يؤذي؛ ولذا قالوا: لم يحلّ قتل الكلب الأهلي إذا لم يؤذ. والأمر بقتل الكلاب منسوخ، كما في الفتح إذا لم يضّر». الذر المختار لحصكفي، ٦٠٨/٣.

^٧ الفتاوى البزائية، المسماة بالجامع الوجيز، لحافظ الدين محمد بن محمد بن شهاب المعروف بابن الزكّز الكردي الخوارزمي (ت. ٨٢٧/١٤٢٤م). هو كتاب يبحث في الفتاوى التي صدرت عن مذهب الإمام الأعظم، أبي حنيفة التّعمان؛ حيث عرض هذه الفتاوى، وشرحها، وفسر الغريب من ألفاظها، بحيث تصبح مباشرة على طلاب العلم.

لهم المنع. وإن أرسله [٢٤و] في^٨ السَّكَّةَ لهم المنع. فإن أبي يُرفع إلى الحاكم، لينمعه. وكذا الدَّجاجة والعُجول والحُحش^٩. انتهى. أقول: تضرّر الحيران عند^{١٠} حبسه، إنّما يتصور بمثل صوته، ورائحة قُذْره، فإن ادّعى صاحبه الحرج في حبسه، يأمره الحيران حينئذ بقتله. وهذا ما^{١١} قاله قاضيهان: ^{١٢} «قرية فيها كلاب كثيرة يتضرّر بها أهل القرية، يؤمر أرباب الكلاب بقتلها؛ فإن أبوا، يرفع الأمر إلى القاضي، حتّى يأمرهم بذلك؛ لأنه منصوب لدفع الضرر». انتهى. أقول: وحكم الواحد المضّر كذلك. لكنّ الغالب ألا يوجد التضرر إلا عند الكثرة؛ ولذا حُصّت بالبيان. [٣] وأما الكلب المضّر الذي لم يملكه أحد؛ فيجب قتله على القادرين كفاية؛^{١٣} لأنّ دفع^{١٤} ضرر النّاس واجب كفاية.^{١٥}

[٤] وأما الذي [٢٤ظ] لا يضرّ، ولم يملكه أحد فلا يجوز قتله. قال الطّبيّ:^{١٦} «اختلفوا فيما لا ضرر فيه من الكلاب. قال إمام الحرمين:^{١٧} أمر النّبيّ^{١٨} عليه السّلام^{١٩} ألا يقتلها كلّها، ثمّ نسخ ذلك إلّا الأسود البهيم^{٢٠}. ثم بقي الشّرع على التّهي عن قتل جميع الكلاب التي لا ضرر فيها، حتّى الأسود البهيم^{٢١}. انتهى. دلّ قوله، اختلفوا على أنّ من العلماء من جوّز قتل الكلب الذي لا يضرّ، ولم يملكه أحد.^{٢٢}

فصل

[١] روي عن النّبيّ عليه السّلام:^{٢٣} «لا تصحب الملائكة رفقة فيها كلب أو جرس^{٢٤}».

- ٨ - م - في.
- ٩ الفتاوى البرزانية، لحافظ الدّين الكردي، ٣٧٠/٦. نقله بالتصريف وأصله: «وفي الفتاوى [لو] أمسك في داره كلبا يتضرّر منه الحار، ليس لهم المنع؛ وإن أرسله في المحلّة لهم المنع. فإن أبي رفع إلى الحاكم، لينمعه. وكذا الدَّجاجة والعُجول والحُحش».
- ١٠ ح: عنه.
- ١١ وفي هامش م ت أ ح: إنّما حملنا كلام قاضيهان على ادّعاء الحرج في الحبس؛ لأنّ صاحب الكلب يؤمر ألاّ يحبسه، كما في البرزانية، لا بقتله. ولا يسمع ادّعاءه الحرج في قتله؛ لأنّ قتله بُبْنْدَقَة الرّصاص مثلاً أسهل.
- ١٢ هو أبو المحاسن فخر الدّين حسن بن منصور بن محمود قاضيهان (ت. ١١٩٦/٥٩٢م)، فقيه حنفي. انظر: سير أعلام النبلاء للذهبي، ٢٣١/٢١ - ٢٣٢؛ هدية العارفين لإسماعيل باشا البغدادى، ٢٨٠/١؛ الأعلام للزّركلي، ٢٢٤/٢؛ معجم المؤلّفين لعمر رضا كحالة، ٥٩٤/١.
- ١٣ فتاوى قاضيهان (فتاوى الخاتية) لحسن بن منصور، ٤١١/٣.
- ١٤ وفي هامش م ت أ ح: وسيجيء شرح هذا القول بعد تمام الرّسالة.
- ١٥ الدّفع: «الفقهاء يستعملون الدّفع بمعان كثيرة: مثل الإعطاء أو الإخراج أو الأداء. ويستعملونه أيضاً بمعنى اتّقاء الشّرّ ومنعه، كما ورد في دفع الصّائل. ويذكر الفقهاء الدّفع في الصّياح، ويعنون به منع الصّائل من تحقيق غرضه، واتّقاء شرّه. والصّائل: هو من قصد غيره بشرّ سواء أكان الصّائل مسلماً أم ذمّياً أم عبداً أم حرّاً أم صبيّاً أم مجنوناً أم بهيمه؛ فيجوز دفعه عن كل معصوم من نفس أو طرف أو منفعة، وعن البضع ومقدماته، وعن المال وإن قلّ، مع رعاية التدرّج في كميّة الدّفع بأن يبدأ بالأهون. فإن لم يمكنه دفعه إلا بقتله قتله». الموسوعة الفقهيّة، «دفع».
- ١٦ بدائع الصّنائع لعلاء الدّين الكاساني، ١٩٧/٢؛ ردّ المحتار لابن عابدين، ٤٨/١٠.
- ١٧ هو أبو محمّد شرف الدّين حسين بن عبد الله بن محمّد الطّبيّ (ت. ١٣٤٢/٧٤٣هـ). من علماء الحديث والتّفسير والبيان. انظر: الأعلام للزّركلي، ٢٥٦/٢؛ معجم المؤلّفين لعمر رضا كحالة، ٦٣٩/١.
- ١٨ هو أبو المعالي عبد الملك بن عبد الله بن يوسف الجويني (ت. ١٠٨٥/٤٧٨م). من كبار علماء الأشعرية والشافعية. انظر: طبقات الشافعية الكبرى لتاج الدّين السّبكي، ١٦٥/٥ - ٢٢٢.
- ١٩ م: النبي.
- ٢٠ ح: صلى الله عليه وسلّم.
- ٢١ البهيم: هو الذي لا يخالط لونه شيء سوى معظم لونه. الأسود والبهيم: هو الذي لا يخالط سواده شيء آخر. طلبة الطّلبة للتّسفي، «بهم»؛ المغرب في ترتيب المعرب للمطرزي، «بهم»؛ لسان العرب لابن منظور، «بهم».
- ٢٢ شرح الطّبي على مشكاة المصابيح للطّبيّ، ٢٨١٦/٩. وردت العبارة في كتاب نهاية المطلب لإمام الحرمين الجويني كالآتي: «فإن قيل: فما قولكم في قتل الكلاب؟ قلنا: أمّا ما ينتفع به منها، ولا ضرر من جهتها، فلا يجوز قتلها. وأمّا العقور؛ فإنه يقتل دفعا لضراوته، وقد نصّ رسول الله صلى الله عليه وسلّم على قتل الكلب العقور، وعده من الفواسق الالائي يقتلن في الحل والحرم. وكلّ كلب عقور إذا اضطرّ إليه دفعا عن نفسه. والذي عيناه الذي يضرّ بالشّرّ طبعاً. وأمّا الكلب، فلا يتملّ في قتله؛ فإنّ شرّه عظيم. والكلب الذي لا منفعة له، ولا ضرر منه لا يجوز قتله. ... وقد صحّ أنّ النّبيّ صلى الله عليه وسلّم أمر بقتل الكلاب مرّة، ثمّ صحّ أنّه نهى عن قتلها، واستقرّ عليه على التّفصيل الذي ذكرناه. وأمر بقتل الكلب الأسود البهيم. وهذا كان في الابتداء، وهو الآن منسوخ». نهاية المطلب لإمام الحرمين الجويني، ٤٩٤/٥.
- ٢٣ مواهب الحليل، للحطّاب، ٣١/٤ - ٣٢.
- ٢٤ ح: صلى الله تعالى عليه وسلّم.
- ٢٥ لقد ورد هذا الحديث في صحيح مسلم، التّلباس ١٠٣، بهذا اللفظ: «لا تصحب الملائكة رفقة فيها كلب ولا جرس»؛ انظر كذلك: سنن أبي داود، الجهاد ٥١؛ سنن الترمذي، الجهاد ٢٥.

[٢] وروي عنه عليه^{٢٦} السّلام: «لا تدخل الملائكة بيتا فيه كلب أو تصاوير»^{٢٧} قال في شرح مسلم:^{٢٨} «المراد، ملائكة الرّحمة والبركة والاستغفار»^{٢٩} وكذا قاله الطّبيّ:^{٣٠}

[٣] وعنه عليه^{٣١} السّلام: «من اتخذ كلبا إلّا [٢٥] و كلب ماشية^{٣٢} أو صيد أو زرع»^{٣٣} انتقص^{٣٤} من أجره كل يوم قيراط^{٣٥} أقول: معنى اتّخاذه ظاهر، ويقرب منه إبقاؤه تحت جداره ممّا يلي الشّكّة، وإطعامه في أوقات. وظنّي، أنّ إطعام ما يضرّ النّاس منه^{٣٦} سرف لا أجر فيه؛^{٣٧} لأنّه إعانة على إضرار النّاس، مثل إطعام الغأرة. وضرر الكلب أنواع:^{٣٨}

- [١] منها نبحه على المارّين. كما قال في الحاوي:^{٣٩} ومن ضرره النّبح على الضّيف، وترويع السّائل.
- [٢] ومنها ترويع المارّين بمجرّد توهمهم؛ إنّه يعصّ أو ينبح.^{٤٠}
- [٣] ومنها استقذار المارّين رجيعة.
- [٤] ومنها حضوره عند من يأكل الطّعام، ويتأدّى به من يستقذر الكلب.
- [٥] ومنها مروره خلال المارّين يمسه جلد.
- [٦] ومنها عواؤه بالليلي بصوت منكر [٢٥] بدون سبب ظاهر. وفيها وحشة عظيمة على من يسمعه، خصوصا في أوقات الطّاعون.
- [٧] ومنها منع ملائكة^{٤١} الرّحمة والبركة والاستغفار. ولا تسمح نفس المؤمن بآلّا تدخل ملائكة الرّحمة بيته أو سكّته، بدون حاجة تدعو إليه، بل الشّيء الذي يمنع حضور ملائكة الرّحمة والبركة والاستغفار مظنة^{٤٢} أن يكون سببا لمحق^{٤٣} البركات ونزول الأمراض السيّئة والطّواعين.

²⁶ ح + الصلوة.

²⁷ لقد ورد هذا الحديث في صحيح البخاري، اللباس ٨٦، بهذا اللفظ: «لا تدخل الملائكة بيتا فيه كلب ولا تصاوير»؛ انظر كذلك: صحيح مسلم، اللباس ٨٣، ٨٧؛ سنن الترمذي، الأدب ٤٤٤؛ سنن النسائي، الزينة ١١١. | وفي هامش م ت أ ح: قال ابن ملك عند قوله عليه^(١) السّلام: «لا تدخل الملائكة^(٢) بيتا فيه كلب» قيل: المراد به، غير كلب الصيد والماشية؛ لأنّ اقتناءهما غير حرام. وقال النووي: الأظهر، أنّه عام في كل كلب لإطلاق الحديث. انتهى. أقول: لعل الحق قول النووي؛ لأنّ سبب بعد الملائكة عن الكلب خيئه، كما صرح به في شرح مسلم.^(٤) ولا ينتفي خيئه بالانقضاء به. وقال النووي: غايته أن يكون اتّخاذ كلب الماشية ونحوه، ممنوعا في البيت، حذرا عن امتناع الملائكة؛ فلا يلزم منه أن يمنع اتّخاذ خارج البيت. [مبارق الأزهري لابن ملك، ٤٧٠/١. انظر كذلك: المنهاج للنووي، ٨٤/١٤]. | ^(١) ح: الصلوة؛ ^(٢) ح: والسّلام؛ ^(٣) ت: ملائكة؛ ^(٤) ح: المسلم.

²⁸ المنهاج في شرح صحيح مسلم بن حجاج لأبي زكريّا يحيى بن شرف بن موري النووي (ت. ٦٧٦هـ/١٢٧٧م).

²⁹ المنهاج للنووي، ٨٤/١٤. وردت العبارة كالآتي: «قال العلماء: سبب امتناعهم من بيت فيه صورة، كونها معصية فاحشة وفيها مضاهاة لخلق الله تعالى؛ وبعضها في صورة ما يعبد من دون الله تعالى. وسبب امتناعهم من بيت فيه كلب لكثرة أكله النجاسات، ولأنّ بعضها يسمّى شيطانا، كما جاء به الحديث. والملائكة ضدّ الشّياطين، ولقيح رائحة الكلب. والملائكة تكره الرائحة القبيحة؛ ولأنّها منهي عن اتّخاذها، فعوقب متخذها، بحرمانه دخول الملائكة بيته، وصلاتها فيه، واستغفارها له، وتبريكها عليه وفي بيته، ودفعها أدنى للشّيطان. وأمّا هؤلاء الملائكة الذين لا يدخلون بيتا فيه كلب أو صورة، فهم ملائكة يطوفون بالرّحمة والتبريك والاستغفار. وأمّا الحفظة فيدخلون في كل بيت، ولا يفارقون بني آدم في كل حال؛ لأنّهم مأمورون بإحصاء أعمالهم وكتابتها».

³⁰ شرح الطّبي على مشكاة المصابيح للطّبي، ٢٩٤٤/٩. وردت العبارة مثل عبارة المنهاج للنووي. | وفي هامش م أ: إلّا أنّه اقتصر على الرّحمة.

³¹ ح + الصلوة.

³² وهو اسم يقع على الإبل والبقر والغنم. ولكن أكثر ما يستعمل في الغنم. عمدة القاري، للعيني، ٩٨/٢١.

³³ ت: ذرع.

³⁴ ت: انقص؛ ح: انتقص.

³⁵ لقد ورد هذا الحديث في صحيح مسلم، المساقاة ٥٨. انظر كذلك: سنن أبي داود، الصيد ٤١؛ سنن الترمذي، الأحكام والفوائد ٤.

³⁶ وفي هامش م أ: أي من الكلب.

³⁷ وفي هامش م ت أ ح: قوله لا أجر فيه، بل فيه وزر؛ لأنّه إعانة على إضرار النّاس. وإنّما لم يذكر لأنّه أبعد عن وهم النّاس؛ لأنّهم يتوهمون أنّ في إطعامه^(١) أجرا. | ^(١) ت: إطعامهم.

³⁸ وفي هامش م ت أ ح: قوله أنواع ليست المذكورات،^(٢) حاصرة لأنواع ضرر، إذ من ضرره دخول دار غير^(٣) ملكه وولوجه في إنائه. وهذا أعظم ضرره. ومن ضرره دخول كرم غير ملكه، وأكل عنبه، وهكذا. | ^(١) ت: المذكورة؛ ^(٢) ح: الغير.

³⁹ هو الحاوي في مسائل الوقائع والمنية (حاوي الزاهدي) لنجم الدين أبي الرّجاء مختار بن محمود بن محمّد الزاهدي الغزيني (ت. ٦٥٨هـ/١٢٦٠م) | وفي هامش ت، أ، ح: قال^(١) في الحاوي وفي تفسير أبي ذر، الكلاب ثلاثة: كلب يضرّ؛ وهو الذي أمرنا بقتله. ومن ضرره النّبح على الضّيف وترويع السّائل، فيحل قتله. وكتب ينفع، ولا يضرّ، فيحل بيعه وإمساكه. وكتب لا يضرّ، ولا ينفع، فلا يتعرّض له. انتهى. [الحاوي للزاهدي، نسخة مخطوطة من مكتبة قسطنطيني الرقم ٣٣٧٤، ٨٤ظ]. | ^(١) ح: وقال.

⁴⁰ أ: ينبح.

⁴¹ ح: الملائكة.

⁴² مظنة الشّيء: موضعه الذي يظنّ فيه وجوده. الصّحاح للجوهري، «ظنن»؛ القاموس المحيط للفيروزآبادي؛ «ظنن».

⁴³ أ: لمحو.

هذا قال الطَّبَّيُّ عند حديث قتل كلاب المدينة:^{٤٤} «قيل: تخصيص كلاب المدينة بالقتل من حيث إنَّ المدينة مهبط الملائكة بالوحي، وهم لا يدخلون بيتا فيه كلب».^{٤٥}
أقول: فينبغي أن تطهَّر^{٤٦} قواعد الإيالات^{٤٧} عن الكلاب التي لا تصيد، ولا تحرس، [٢٦و] ولم يملكها أحد عند كثرتها،^{٤٨} إمَّا بقتلها أو بإجلائها إلى مكان لا ترجع منه؛ لأنَّ قاعدة كلِّ إيالة، مظهر أمور الدِّين وعلومه، خصوصا دار السُّلطنة وقاعدة المملكة، ومقسم أمورها، ومرجع مصالحها.
كثَّر^{٤٩} الله بركتها، وبسط يد الرِّحمة عليها. آمين. {تمت الرسالة سنة ١١٤٢ هـ}. [٢٦ظ]

حاشية^{٥٠}

قوله لأن دفع ضرر الناس واجب كفاية أعني، إنَّ^{٥١} تعدد القادرون على دفعه، وإلا فيجب ذلك عينا على من تعيّن له.^{٥٢} قال في الإحياء ما مختصره:

إن قلنا: إنَّ دفع ضرر الغير^{٥٣} واجب؛ فهذا تكليف شَطَط يؤدي إلى أن يصير الإنسان طُول عمره، مستخرا^{٥٤} لدفع ضرر الغير، ولا يفرغ لمصالح نفسه. وإن قلنا: إنَّه لا يجب^{٥٥}، فيلزم ألا يجب منع من ينصب مال الغير، وهذا باطل. والقول الوجيز فيه أن يقال: مهما قدر على دفع ضرر الغير من غير أن يناله تعب في بدنه أو خسران في ماله أو نقص في جاهه، وجب عليه ذلك. وأمّا إن لزمه أحد هذه الثلاثة، لا يجب عليه ذلك. نَعَمْ، يستحب [٢٧و] دفع ضرر الغير حينئذ؛ لأنَّه إثارة الغير على نفسه.

ثمَّ إنَّ الضرر الذي يصيب^{٥٦} الساعي، لدفع ضرر الغير، على ثلاثة أوجه: أحدها أن يقلّ؛ فذلك لا يمنع وجوب دفع الضرر. والآخر أن يكثر؛ فذلك يمنعه.^{٥٨} والوجه الثالث أن يكون وسطا بين القليل والكثير؛ ففي سقوط وجوب دفع ضرر الغير به شبهة؛ والمتقي يحتاط فيه. ومثال^{٥٩} ذلك، تعب الشاهد في حضور مجلس الحكم. فإن كان مجلس القاضي في بلد آخر، لا يلزمه السفر إليه، إلا أن يتبرّع به. وإن كان مجلسه في جواره، لزمه^{٦٠} الحضور؛ إذ^{٦١} التعب بهذه الخطوات لا يعدّ عذرا في ترك إقامة الشهادة. وأمّا إن كان مجلس القاضي في طرف [٢٧ظ] من البلد، والشاهد في طرف آخر^{٦٢} منه؛ ودُعِيَ^{٦٣} إلى إقامة الشهادة عند شدة الحر أو شدة البرد، ففي سقوط وجوب الحضور

^{٤٤} وفي هامش م ت أ: قوله عند حديث قتل كلاب المدينة، وهو ما روي عن جابر رضي الله عنه^(١) قال: «أمرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم^(٢) بقتل الكلاب حتى إن المرأة تقدّم من البادية بكلبيها فنقتله ثم نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم^(٣) عن قتلها وقال: عليكم بالأسود البهيم ذي التقطين فإنه شيطان» كذا في مشكاة المصابيح. لقد ورد هذا الحديث في صحيح مسلم، المساقاة ٥٧؛ السنن الكبرى للبيهقي، البيوع ١٢٠؛ مشكاة المصابيح للخطيب التبريزي، ١١٩٧/٢. | م^(٤) - رضي الله عنه^(٥) ت أ: عليه السلام؛^(٦) ت أ: عليه السلام.

^{٤٥} شرح الطَّبَّيِّ على مشكاة المصابيح للطَّبَّيِّ، ٢٨١٦/٩.

^{٤٦} ح: يطهر؛ أ: تطهر.

^{٤٧} ت ح: الآيات لا.

^{٤٨} وفي هامش م ت أ: قوله عند كثرتها، يعني بحيث يتضرّر بها أهل البلد حاصِل ذلك، إنَّ التضرّر بها في أيّ موضع كانت وإن أوجب تطهير ذلك الموضع عنها. لكن^(١) قواعد الإيالات^(٢) أخرى بالتطهير عنها، فذلك الوجوب يتأكد فيها. | أ: لكنه؛^(٣) ت: الإيات.

^{٤٩} ت: كثّر.

^{٥٠} م أ ح - الرسالة سنة ١١٤٢.

^{٥١} ت أ ح - حاشية.

^{٥٢} أ ح: إذا.

^{٥٣} ح: على دفعه.

^{٥٤} وفي هامش م ت: قوله ضرر الغير يعني كلّ منه الغير؛ وفي هامش م أ: قوله ضرر الغير يعني كلّ ضرر الغير.

^{٥٥} ت: مستحراً.

^{٥٦} وفي هامش م ت أ: قوله لا يجب؛ أي لا يجب شيء من ذلك.

^{٥٧} ت: يطيب.

^{٥٨} وفي هامش م ت أ: قوله فذلك يمنعه أقول: لعلّ هذا إذا لم يكن الضرر من جهة دفع الضرر. أمّا إذا كان من جهته، كما إذا مال حائط^(١) على بيت الغير، وكان بحيث إذا سقط عليه يهدمه؛^(٢) يجب عليه دفع هذا الضرر، وإن ناله تعب كبير في بدنه أو خسران كثير في ماله. والله أعلم. | أ: حائطة؛^(٣) ت: يهدم.

^{٥٩} أ: مثل.

^{٦٠} أ: لزم.

^{٦١} ح: إن.

^{٦٢} ت - آخر.

^{٦٣} وفي هامش أ: قوله دعي على صيغة المجهول.

إلى مجلس الحكم حينئذ شبهة؛ والاحتياط الحضور. وهذا نهاية الكشف.^{٦٤} انتهى. وقال فيه: وفي معنى ترك الشهادة ترك كل دفع ضرر عن الغير.

يقول الفقير: كلاب القرية عند كثرتها، وتضرر أهلها بها، إن كانت متملكة يجب على الحاكم أن يأمر أربابها بقتلها؛^{٦٥} لأن أمرهم بذلك حينئذ، ليس فيه تعب كثير. وكذا قتل كل واحد من أهل القرية كلبه، ليس فيه تعب كثير؛^{٦٦} فيجب عليهم قتلها حينئذ. بل يجب عليهم قتلها عند تضرر أهل القرية بها؛ وإن لم يأمرهم^{٦٧} أهل القرية ولا الحاكم بذلك. وأما إن لم تكن^{٦٨} متملكة لأحد، فظنّي: أنّ [٢٨] وأهل القرية، يجب عليهم أن يتعاونوا على قتلها؛^{٦٩} إذ لا يكثر التعب حينئذ.^{٧٠} وأما مباشرة واحد أو اثنين، مثلاً قتل كلاب قرية، ففيها تعب عظيم وإن تهاون أهل البلد^{٧١} بذلك؛ يجب على الحاكم دفع هذا الضرر^{٧٢} بأحد الأمرين: أحدهما أن يأمر أعوانه بقتلها، والآخر أن يأمر أهل القرية بقتلها؛ وهو مختير بينهما. وهذا ظني. والله^{٧٣} أعلم. وبالحملة، لا شك أنّ قتل الكلب المضّر غير^{٧٤} المتملك حسنة^{٧٥} يثاب عليها.

المصادر والمراجع

- الأعلام؛

خيرالدين الزركلي(ت. ١٣٩٦هـ/١٩٧٦م).

دار العلم للملايين، الطبعة الخامسة عشرة، بيروت ٢٠٠٢م.

- إحياء علوم الدين؛

أبو حامد محمد بن محمد الغزالي(ت. ٥٠٥هـ/١١١١م).

دار المنهاج، جلد ١٤٣٢هـ/٢٠١١م.

- بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع؛

علاء الدين أبو بكر بن مسعود الكاساني(ت. ٥٨٧هـ/١١٩١م).

دار الكتب العلمية، الطبعة الثانية، بيروت ١٤٠٦هـ/١٩٨٦م.

- حاوي الزاهدي (المسمى الحاوي في مسائل الوقائع والمنية)؛

نجم الدين أبو الرجاء مختار بن محمود بن محمد الزاهدي الغزويني (ت. ٦٥٨هـ/١٢٦٠م).

نسخة مخطوطة من مكتبة قسطنطيني الرقم ٣٣٧٤.

- الدر المختار شرح تنوير الأبصار؛

علاء الدين محمد بن علي بن محمد الحصكفي(ت. ١٠٨٨هـ/١٦٧٧م).

تحقيق: عادل أحمد عبد الموجود، علي محمد معوض، دار عالم الكتب، الرياض ١٤٢٣هـ/٢٠٠٣م.

⁶⁴ إحياء علوم الدين لأبي حامد الغزالي، ٦٠٨/٤-٦١١.

⁶⁵ وفي هامش م ت: قوله بقتلها هذا إن ادعى أهل القرية الحرج في حبسها، إذ هم يؤمرون أولاً بحبسها، كما مرّ في الرسالة. وكذا قوله الآتي بل يجب عليهم قتلها.

⁶⁶ م ت - وكذا قتل كل واحد من أهل القرية كلبه، ليس فيه تعب كثير.

⁶⁷ ت ح: يأمر. | وفي هامش ت: قوله وإن لم يأمرهم؛ أي وذلك لما في الهداية، في باب الإحرام، التحرز عن أذى المسلم واجب. أقول: الظاهر، إنّ معناه، وإن لم يأمره المسلم بكف الأذى. انظر: الهداية للمرغيناني، ٣٢٤/٢.

⁶⁸ ح: يكن.

⁶⁹ وفي هامش م ت أ: قوله يجب عليهم أن يتعاونوا على قتلها؛ لأنّ كلّ واحد منهم حينئذ يدفع الضرر عن نفسه وعن الغير، ودفع الضرر عن نفسه وإن لم يجب عليه. فلدفع الضرر عن الغير واجب عليه. تأمل.

⁷⁰ وفي هامش ت: قوله حينئذ أي حين أمر الحاكم بقتلها.

⁷¹ ح: البلدة.

⁷² وفي هامش م ت أ: قوله يجب على الحاكم دفع هذا الضرر. وذلك، لأنّه منصوب لدفع الضرر. كما سبق نقلاً عن قاضيه خان.

⁷³ ح - الله.

⁷⁴ ح: الغير.

⁷⁵ ح: حسن.

- رد المحتار على الدر المختار شرح تنوير الأبصار؛

محمد بن عمر بن عبد العزيز المعروف بابن عابدين (ت. ١٢٥٢/هـ ١٨٣٦م).
تحقيق: عادل أحمد عبد الموجود، علي محمد معوض، دار عالم الكتب، الرياض ١٤٢٣/هـ ٢٠٠٣م.

- سنن أبي داود؛

أبو داود سليمان بن الأشعث السجستاني (ت. ١٢٥٢/هـ ١٨٣٦م).
دار الجنان، بيروت ١٩٨٨م.

- سنن الترمذي (المسمى الجامع الصحيح)؛

أبو عيسى محمد بن عيسى الترمذي (ت. ٢٧٩/هـ ٨٩٢م).
تحقيق: أحمد محمد شاكر، مكتبة مصطفى البابي الحلبي، القاهرة ١٣٩٨/هـ ١٩٧٨م.

- سنن النسائي؛

أبو عبد الرحمن أحمد بن علي النسائي (ت. ٣٠٣/هـ ٩١٥م).
دار البشائر الإسلامية، الطبعة الثالثة، بيروت ١٩٨٨م.

- السنن الكبرى؛

أبو بكر أحمد بن الحسين بن علي البيهقي (ت. ٤٥٨/هـ ١٠٦٦م).
تحقيق: محمد عبد القادر عطا، مكتبة دار الباز، مكة المكرمة ١٤١٤/هـ ١٩٩٤م.

- سير أعلام النبلاء؛

شمس الدين محمد بن أحمد بن عثمان الذهبي (ت. ٧٤٨/هـ ١٣٧٤م).
مؤسسة الرسالة، بيروت ١٤٠٤/هـ ١٩٨٤م.

- شرح الطيبي على مشكاة المصابيح (المسمى الكاشف عن حقائق السنن)؛

أبو محمد شرف الدين حسين بن عبد الله بن محمد الطيبي (ت. ٧٤٣/هـ ١٣٤٢م).
تحقيق: عبد الحميد هنداوي، مكتبة نزار مصطفى الباز، مكة المكرمة ١٤١٧/هـ ١٩٩٧م.

- الصحاح (المسمى تاج اللغة وصحاح العربية)؛

أبو نصر إسماعيل بن حماد الجوهري (ت. ٤٠٠/هـ ١٠٠٩م).
دار الحديث، القاهرة ١٤٣٠/هـ ٢٠٠٩م.

- صحيح البخاري (المسمى الجامع الصحيح)؛

أبو عبد الله محمد بن إسماعيل بن إبراهيم البخاري (ت. ٢٥٦/هـ ٨٧٠م).
دار طوق النجاة، بيروت ١٤٢٢هـ.

- صحيح مسلم؛

أبو الحسين مسلم بن الحجاج القشيري النيسابوري (ت. ٢٦١/هـ ٨٧٥م).
دار الكتب العلمية، بيروت ١٤١٥/هـ ١٩٩٤م.

- طبقات الشافعية الكبرى؛

تاج الدين أبو نصر عبد الوهاب بن علي بن عبد الكافي السبكي (ت. ٧٧١/هـ ١٣٧٠م).
تحقيق: محمود محمد الطناحي، عبد الفتاح محمد الحلو، مطبعة عيسى البابي الحلبي، القاهرة ١٣٨٣/هـ ١٩٦٤م.

- طلبية الطلبة في الاصطلاحات الفقهية؛

أبو حفص نجم الدين عمر بن محمد النسفي (ت. ٥٣٧/هـ ١١٤٢م).
دار الطباعة العامة، استانبول ١٣١١هـ.

- **عمدة القاري شرح صحيح البخاري؛**
أبو محمد بدر الدين محمود بن أحمد العيني (ت. ٨٥٥/هـ/١٤٥١ م).
إدارة الطباعة المنيرية، القاهرة، د. ت.
- **الفتاوى البزازية (المسمى الجامع الوجيز)؛**
حافظ الدين محمد بن محمد بن شهاب المعروف بابن البزاز الكردي (ت. ٨٢٧/هـ/١٤٢٤ م).
المطبعة الكبرى الأميرية، بولاق ١٣١٠ هـ.
- **فتاوى قاضيخان (المسمى فتاوى الخانية)؛**
أبو المحاسن فخر الدين حسن بن منصور بن محمود قاضيخان (ت. ٥٩٢/هـ/١٩٦٦ م).
المطبعة الكبرى الأميرية، بولاق ١٣١٠ هـ.
- **القاموس المحيط؛**
مجد الدين محمد بن يعقوب الفيروزآبادي (ت. ٨١٧/هـ/١٤١٥ م).
المطبعة الأميرية، بولاق ١٣٠١ هـ.
- **لسان العرب؛**
أبو الفضل محمد بن مكرم بن علي الأنصاري المعروف بابن منظور (ت. ٧١١/هـ/١٣١١ م).
دار صدر، بيروت، د. ت.
- **مبارق الأزهار شرح مشارق الأنوار؛**
عز الدين عبد اللطيف بن عبد العزيز المعروف بابن ملك (ت. ٨٢١/هـ/١٤١٨ م).
دار الجيل، بيروت، ١٤١٥/هـ/١٩٩٥ م.
- **مشكاة المصابيح؛**
محمد بن عبد الله الخطيب التبريزي (ت. ٧٤١/هـ/١٣٤٠ م).
تحقيق: محمد ناصر الدين الألباني، المكتب الإسلامي، دمشق ١٣٨١/هـ/١٩٦١ م.
- **معجم المؤلفين تراجم مصنفى الكتب العربية؛**
عمر رضا كحالة (ت. ١٩٨٧ م).
مؤسسة الرسالة، بيروت ١٤١٤/هـ/١٩٩٣ م.
- **المغرب في ترتيب المعرب؛**
أبو الفتح ناصر الدين المطرزي (ت. ٦١٠/هـ/١٢١٣ م).
تحقيق: محمود فاخوري، عبد الحميد مختار، مكتبة أسامة بن زيد، حلب ١٣٩٩/هـ/١٩٧٩ م.
- **المنهاج في شرح صحيح مسلم بن حجاج؛**
أبو زكريا يحيى بن شرف بن موري النووي (ت. ٦٧٦/هـ/١٢٧٧ م).
المطبعة المصرية، القاهرة ١٣٤٩ هـ.
- **مواهب الجليل في شرح مختصر الشيخ خليل؛**
أبو عبد الله محمد بن محمد بن عبد الرحمن المعروف بالحطاب (ت. ٩٥٤/هـ/١٥٤٧ م).
دار الرضوان، نواكشوط ١٤٣١/هـ/٢٠١٠ م.
- **الموسوعة الفقهية؛**
وزارة الأوقاف والشئون الإسلامية، الطبعة الثانية، الكويت ١٤٠٤/هـ/١٩٨٣ م.
- **نهاية المطلب في دراية المذهب؛**
أبو المعالي عبد الملك بن عبد الله بن يوسف الجويني (ت. ٤٧٨/هـ/١٠٨٥ م).

دار المنهاج، بيروت ١٤٢٨هـ/٢٠٠٧م.

– الهداية شرح بداية المبتدي؛

برهان الدين أبو الحسن علي بن أبي بكر المرغيناني(ت. ١١٩٧هـ/١٥٩٣م).

إدارة القرآن والعلوم الإسلامية، كراتشي ١٤١٧هـ.

– هدية العارفين أسماء المؤلفين وآثار المصنفين؛

إسماعيل باشا البغدادي(ت. ١٣٣٨هـ/١٩٢٠م).

دار إحياء التراث العربي، استانبول ١٩٥٥م.

KAYNAKÇA

- Bağdatlı İsmail Paşa, Babanzâde. *Hediyyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*. İstinsah ve tsh. İbnülemin Mahmûd Kemal İnal - Avni Aktuç. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1955.
- Brockelmann, Carl. *Geschichte der arabischen Litteratur*. Leiden: E.J. Brill, 1949.
- Bursalı Mehmet Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.
- Enderwitz, Susanne. “Rituelle Reinigung oder hygienischer Maßnahme? Ein Maßnahmenkatalog gegen die Hundeplage aus der Heidelberger Handschriftensammlung”. *Osmanische Welten: Quellen und Fallstudien*, ed. Von Joannes Zimmermann – Christoph Herzog – Raoul Motika. 151-175. Nürnberg: University of Bamberg Press, 2016.
- Fındıklılı İsmet Efendi. *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye ve zeyilleri Tekmiletü's-Şekâik fi hakki ehli'l-hakâik*. nşr. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Kâtib Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-zunûn an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn*. tsh. Mehmet Şerefettin Yaltkaya - Kilisli Rifat Bilge. 2. Baskı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1971.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-müellifîn terâcimu musannifi'l-kütübi'l-Arabiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993/1414.
- Nüveyhiz, Âdil. *Mu'cemü'l-müfessirîn min sadri'l-İslâm hatte'l-asri'l-hâzır*. 2. Baskı. Beyrut: Müessesetu Nuveyhizi's-Sekâfiyye, 1986/1406.
- Özcan, Tahsin. “Saçaklızâde Mehmed Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35: 368-370. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Özcan, Tahsin. “Maraşlı Bir Osmanlı Âlimi Saçaklızâde Mehmed Efendi ve Eserleri”. *I. Kahramanmaraş Sempozyumu. 6-8 Mayıs 2004, Kahramanmaraş*. 1: 53-68. İstanbul: Kahramanmaraş Belediyesi, 2005.
- Saçaklızâde, Mehmed Efendi. *Köpekler*, trc. Mahrûkizâde Ca'fer. İstanbul: Matbaa-i Ebu'z-Ziya, 1304.

- Saçaklızâde, Mehmed Efendi. *Cühdü'l-mukıl mine't-tecvîd*. thk. Sâlim Kaddûrî el-Hamed. 2. Baskı. Amman: Dâru Ammâr, 2008/1429.
- Saçaklızâde, Mehmed Efendi. *Takrîru'l-kavânîn el-mütedâvile min ilmi'l-münâzara*. haz./thk. Yusuf Türker. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, 2017.
- Zeydan, Corci. *Târihu âdâbi'l-lugati'l-Arabiyye*. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, 1983.
- Zirikî, Hayreddin. *el-A'lâm*. 15. Baskı. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.